

ТИПОЛОГІЯ ДУХОВНОСТІ

У статті здійснена спроба класифікації типів духовності за домінуючими цінностями – матеріальними, соціальними та духовними, виходячи з розуміння природи людини як біосоціодуховної. Здійснено розгорнутий аналіз найважливішого, на погляд автора, типу духовності – релігійності. Виявлено основні ознаки духовності і бездуховності, а також викривленого типу духовності – геростратової духовності.

Ключові слова: духовність, цінності, типи духовності.

В статтє осуцествлена попытка классификации типов духовности по доминирующим ценностям – материальным, социальным и духовным, исходя из понимания природы человека как биосоциодуховной. Осуществлен развернутый анализ важнейшего, на взгляд автора, типа духовности – религиозности. Выявлены основные признаки духовности и бездуховности, а также извращенного типа духовности – геростратовой духовности.

Ключевые слова: духовность, ценности, типы духовности.

The article is an attempt to classify types of spirituality on the dominant values – material, social and spiritual, based on the understanding of human nature as biosociospiritual. A detailed analysis of the most important, in the opinion of the author, type of spirituality – religiousness has been fulfilled. The basic features of spirituality and spiritualitless, as well as the type of perverted spirituality – gerostratovoy spirituality have been revealed.

Key words: spirituality, values, types of spirituality.

Постановка проблеми. Сучасний цивілізований світ поклоняється Золотому тельцю, «люди гинуть за метал», деградує духовно і морально. Головною ознакою нинішньої цивілізації є воля до влади, яка неминує породжує насильство: насильство над людьми, природою і, в кінцевому підсумку, над самим собою. Ці два фактори неминує ведуть до втрати людиною людяності. На зміну чело-вечности (рос.) приходять цю-хвилинисть, духовність і любов до всього сущого трансформуються на звірячу гризню, ненависть і «війну всіх проти всіх». Про духовність сьогодні багато говорять, але, на жаль, це часто лише красиві слова.

У цих умовах завдання філософа пробудити своїм словом, своєю думкою людей від сну безумства, спробувати допомогти задуматися кожному над сенсом свого існування, повернути людину до вічності і нескінченності, тобто до своєї первозданної сутності. Завдання це не з легких. Але справжні філософи не шукають легких шляхів.

Повернути людини до самої себе? Що це означає? Що значить обезлюднення людини? Для відповіді на ці питання слід виявити суть людського в людині, її стрижень. Який він, цей людський стрижень? Розум, як стверджують більшість дослідників, називаючи людський вид *homo sapiens*? Але ми всі сьогодні бачимо до чого привів людство цей розум. До без-ум-ства,

до перетворення людини на придаток комп'ютерів і мобільних телефонів, тобто, по суті, на біоробота, що працює за ззовні заданими програмами. Природне начало, тіло – головне в людині? Звичайно ні, відповідь вголос кожна цивілізована людина, живучи в дійсності «для насолоди» свого тіла, будучи його слухняним рабом. І вже ніхто, думаю, не буде заперечувати, що тваринний початок в людині сьогодні поширений широко і владно (тобто насаджується владою серед простих людей).

Людина забула, що крім біологічного і соціального початків в неї існує і духовний початок. І саме цей духовний початок визначає суть людини, її ядро, її стрижень. Перекидання цього стрижня на горизонталь призводить до тих деградаційних процесів, які ми сьогодні спостерігаємо.

Але що є духовність? Це моральність? Ні, хоча і тісно пов'язана з нею. Це прагнення до вищих цінностей? Так, але не тільки. Це самопожертвування? Самопожертвування пов'язане з духовністю, але не є його невід'ємним атрибутом. Так, в історії людства часто мали місце явища самопожертвування собою заради високих, але абстрактних цілей та ідеалів. Яскраві та неординарні, сміливі особистості-лідери, часто не розуміючи утопічність своїх цілей через відрив та ігнорування закономірностей реальної дійсності, її ідеалізації, прагнули втілити їх у життя. Внаслідок цього не тільки самі ставали жертвами своєї ідеалізації, але й, бажаючи блага людям та людству, приносили їм зло, руйнування (фізичне і духовне), не розуміючи діалектики мети і засобів, використовуючи неблагі засоби для реалізації благої мети, тим самим перетворюючи останню на свій антипод. Так, в ім'я абстрактної мети любові до людства революціонери всіх епох і народів приносили людські жертви, відкладаючи любов до конкретної особистості на потім, «переступаючи» через неї і навіть її труп, а іноді і трупики дитини. Трагічний парадокс цих особистостей полягає в тому, що найчастіше, жертвуючи всім, позбавляючи себе всіх радостей життя, людського тепла, вони лише «мостиють дорогу в пекло» своїми благими намірами. Чи можна сказати при цьому, що вони володіють духовністю?

Чи можна сказати, що духовністю володіє «кабінетний» вчений, змушений відгородитися від усього світу у пошуках наукової істини? Чи володіє нею художник, який весь занурився у свій власний світ, своє переживання буття, творчість якого є еманация з себе, як пекуча потреба цієї еманации, самореалізація для «Я» цієї особистості, а не для «Ти», суспільства? Чи сумісна духовність особистості з ненавистю до суспільства, «Ти» і прагненням лише до діяльності на благо людства?

Щоб відповісти на ці та багато інших подібних питань необхідний серйозний аналіз типів духовності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема духовності була і залишається предметом рефлексії філософів з давнини до наших днів. До неї зверталися Платон і Аристотель, Августин Блаженний і Ориген, Г. Фіхте і Г. Гегель, Е. Жильсон і Ж. Марітен, К. Юнг і Е. Фромм, в російській релігійній філософії кінця XIX – початку XX століття проблема духовності стала предметом

пильного вивчення В. Соловйова, І. Ільїна, М. Лоського, М. Бердяєва, П. Флоренського, С. Франка, в радянській філософії перші серйозні роботи по духовності належать Т.В. Холостової, М.С. Кагану, В.Г. Федотової, С.В. Пролєєву, серед сучасних вітчизняних філософів, які досліджують проблему духовності, слід виділити С.Б. Кримського, В.С. Возняк, І.В. Степаненко, А.П. Алексеєнко, Н. В. Хамітова. Щодо типології духовності, то, хоча ця проблема дуже актуальна сьогодні через неоднозначне розуміння інтерпретації теоретичних досліджень «ідеальної», істинної духовності в реальній, складній і суперечливої, часто екстремальної дійсності, їй присвячена спеціально лише одна дуже глибока стаття В.Г. Федотової «Духовність як фактор перебудови», написана ще в радянський час [7], в якій авторка виділяє і аналізує три типи духовності: естетизм (домінуюча цінність особистості – Краса), етизм (домінуюча цінність особистості – Добро) і теоретизм (домінуюча цінність особистості – Істина), а також згадує релігійність як тип духовності. Цікавим є, на мій погляд, підхід до типології духовності, зроблений І.В. Степаненко в її монографії «Метаморфози духовності в ландшафтах буття» [6], де вона, аналізуючи роман С. Моема «Місяць і гріш», виділяє екстремальну духовність, під якою розуміє надзвичайну «інтенсивність, напруженість суб'єктивної установки», втілення духовності у життя «за логікою ризиків и катастроф» [6, с. 64], коли *«людина, не те, чим вона хоче бути, але те, чим не може не бути ... все визначається тим, чого шукаєш в житті, і ще тим, що ти вимагаєш від себе та інших (курсив мій – Н.Ш.)»* [5, с. 179, 169]. Розглядають проблему типології духовності у своїх дисертаціях також Н.А. Некрасова і С.Б. Токарева. Однак спеціального дослідження і тим більш класифікації типів духовності мені не відомо. У зв'язку з цим дослідження типології духовності становить особливий інтерес.

Мета статті – аналіз типів духовності особистості і створення їхньої класифікації.

Для реалізації цієї мети авторка ставить наступні **завдання дослідження**:

- аналіз типів духовності, виявлених різними дослідниками цієї проблеми;
- аналіз релігійності як найважливішого типу духовності;
- вибір підстави класифікації типів духовності особистості;
- дослідження природи ціннісних інтенцій особистості в різних типах духовності;
- виявлення причин виникнення тих чи інших ціннісних домінант особистості в різних типах духовності;
- виявлення головних ознак духовності;
- аналіз істинної духовності;
- виявлення викривленого типу духовності – геростратової духовності;
- виявлення ознак, що відрізняють духовність від бездуховності;
- формулювання висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших, на мій погляд, і, мабуть, одним з найбільш «розроблених» типів духовності є релігійність, яка розглядається як прояв зв'язку людини з Богом, Св. Духом, богами, духовним

світом і духовними сутностями (саме слово «релігія» походить від лат. religare – зв'язувати, з'єднувати). При цьому вважається, що чим більший і глибший цей зв'язок, тим глибше духовність людини.

Релігійність як тип духовності сягає своїм корінням у глибоку старовину (існує точка зору, що релігійність з'являється з появою людини), «живе» і «виживає», незважаючи ні на які атеїстичні гоніння, і буде «жити», на мій погляд, до тих пір, поки живе людина. Характерною рисою релігійності як типу духовності є її синкретичний характер: вона синтезує естетичне, моральне і не заперечує наукового осягнення світу (виключаючи мракобісся і релігійний фанатизм, що є таким же спотворенням істинної релігійності, як і естетство спотворенням естетизму). Релігійність, особливо християнство, бачить в людині особистість, живу, конкретну людину з усіма властивими їй сильними і слабкими сторонами. Зведення в ідеал людської доброчесності не веде до заперечення можливості пороків. Аналогічно йдеться в ісламі, де благо і зло розглядаються не в їх чистому вигляді, а як переважання одного над іншим, тобто благо – переважання блага над злом, а зло – переважання зла над благом. При цьому передбачаються різні способи їх подолання і спокути. Одним з найбільш ефективних способів духовного очищення в більшості релігій вважається покаяння. «Не здорові потребують лікаря, але хворі; Я прийшов кликати не праведників, а грішників до покаяння», – каже Христос (Лк. 5: 31, 32) [1].

Особливу роль в релігійному типі духовності грає віра. «Істинно, істинно кажу вам: Хто вірує в Мене, діла, які чиню Я, і він створить, і більше цих створить» (Ін. 14: 12) [1]. Саме віра в існування вищої досконалості, втіленої в Богові, Який являє собою єдність Істини, Добра, Краси і Любові, допомагає людям в найекстремальніших ситуаціях зберегти надію на існування у світі вищих цінностей. Любов до Бога, богодомінантність, що пронизує все особистісне буття віруючого, стає внутрішнім джерелом його активності, визначаючи ціннісні інтенції особистості, провідною з яких є любов до іншої людини. «Учитель! яка найбільша заповідь у законі? Ісус сказав йому: Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм і всією душею своєю, і всім своїм розумом: це є перша найбільша заповідь, друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як самого себе» (Мф. 22: 36–39) [1].

Саме любов, а не страх, як вважає більшість філософів-атеїстів, є основою в релігії. Страх можна розглядати як генетично вихідну форму релігійності, як низький рівень релігійної духовності, але для розвиненої, істинної релігійності характерні не боязнь кари, не страх, що роз'єднує людину і Бога і зводить діяльність віруючого до вимушеної зі страху, зовні детермінованої покори, а любов як прагнення до з'єднання людини з Богом, уподібненню Богові, що веде до самодетермінованої, вільної діяльності особистості на благо Бога і тим самим на благо собі. Саме про таку релігійність говорив Августин Блаженний: «Вір у Бога і роби, що хочеш». Прекрасно, на мій погляд, виражена суть істинної релігійності в суфійській молитві IX ст.: «О Аллах, якщо я служу Тобі через страх перед пеклом, покарай мене пеклом;

якщо я служу тобі через прагнення потрапити в рай, позбав мене цієї можливості, але якщо я служу Тобі через чисту любов, тоді роби зі мною те, що Тобі завгодно». Тут глибоко викладена діалектика віри і довіри: справжня релігійна віра передбачає безмежну довіру Богові, мудрому, справедливому і милосердному. Будь-яка ж претензія до життя, нарікання є прояви недовіри і претензій до Бога.

Страх в релігії є приниження, придушення «Я» особистості, любов – піднесення, розвиток цього «Я» (секуляризація страху і любові не змінюють їх інтенцію). І як дух особистості є вищий прояв її свідомості, так і істинна релігійність – свідчення розвиненості особистості. Для особистості характерна в релігійності любов, для індивіда – страх.

Любов до Бога спонукає особистість до прагнення до благої діяльності для Бога. У релігії втіленням любові до Бога є любов до людини, тому благою діяльністю для Бога є лише блага діяльність для людини. «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі. Не вбивай. Не чини перелюбу. Не кради. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього», – гласить Декалог – непорушний Закон іудаїзму (Вих. 20: 12–16) [1]. (Ми навмисно не торкаємося існуючих протиріч у Священних Книгах, про які написано більше, ніж достатньо, з метою виявлення лише загальної їхньої ціннісної інтенції. Так само як не розглядаємо відхилення і викривлені форми релігійної духовності, які проявляються у відході людей у своїй життєдіяльності від основоположних релігійних ціннісних інтенцій, в роздвоєнні «Я-внутрішнього», аморального, не віруючого ні в що святе, цинічного та «Я-зовнішнього» під маскою благочестя і богослужняності).

Недостатньо коректним, на мій погляд, є розгляд релігійного типу духовності як відходу від дійсності у світ ілюзій, бо відхід у світ ілюзій є безплідна мрійливість, міраж буття (і не в релігійній, а в соціальній сфері цих міражів сьогодні більш, ніж достатньо). У той час як для справжньої релігійності характерне прагнення до благої плідної діяльності у світі реального буття, прикладом якої є, зокрема, освітня та благодійна місія, що ведеться споконвіку в монастирях і церквах, монахами та священниками всіх релігій світу.

Віра в Бога є помилкою і веде до перекручення духовності, якщо людина розглядає її як віру в потойбічного Суб'єкта, який їй протистоїть, покладає всю відповідальність за свою діяльність на Бога і веде пасивне існування. Але віра в Бога як можливість існування Боголюдини як ідеалу реальної людини, що втілює в собі Істину, Добро, Красу і Любов, породжує прагнення до цього ідеалу, веде до перетворення зовні детермінованої поведінки, діяльності як необхідності виконання зовні заданих, чужих індивіду норм, в самодетерміновану поведінку, діяльність, яка ґрунтується на насущній потребі в принесенні блага для задоволення потягу «Я-реального» до «Я-ідеального», де «Я-ідеальне» – Боголюдина, людина як досконалість, як втілення всіх благ, як вища цінність. Така віра є сама благо і рушійна сила розвитку і вдосконалення релігійної духовності, зростання відповідальності особистості

до загальнолюдського масштабу – відповідальності за долю всього людства. (Звісно, що не тільки в релігійному типі духовності, а й в істинній духовності віра в Істину, Добро, Красу і Любов, віра в Людину і її безмежні можливості, віра в себе грає дуже важливу роль і є імпульсом, рушійною силою розвитку духовності). Така віра породжує не пасивність, а активність, веде не до відходу від світу, а до прагнення до взаємодії з ним, вирішенню всіх суперечностей, що стоять на шляху досягнення «Царства Божого на Землі», тобто царства свободи, творчості, любові людини до людини. (Аналогічна точка зору на релігійність висловлюється Д. Бонхеффером [2–3], Т. Альтицером, В. Гамільтоном, П. Ван Буреном).

У різних релігіях ця активність виявляється по-різному, іноді вона втілюється у відході від світу – пустельництві, але цей відхід є не реалізація «Я-для-Я», а «Я-для-Бога», тобто спілкування з Іншим, другодомінантність (Богодомінантність), яка передбачає рух «Я-реального» до «Бога-ідеального», тобто самовдосконалення на благо Богу. Крім того, цей відхід є не всупереч світу, а на благо світу, бо молитви пустельників очищають духовно простір від злості, агресії та інших проявів зла, тобто очищають душі людей «в миру», за яких моляться пустельники.

Таким чином, релігійність як тип духовності не можна оцінювати однозначно в силу складності та суперечливості її характеру. Тут постають і проблеми ідола й ідеалу, і проблема національних традицій і релігійних норм, і проблема поклоніння Єдиному і патерналістські суспільства, і проблема свободи і рабства у виборі віри, і проблема любові і страху у вірі, і багато іншого. Не ставлячи своїм завданням в рамках даного дослідження всебічно проаналізувати цей тип духовності в силу його складності і багатоаспектності, хотілося б лише показати, що релігійність заслуговує самостійного глибокого філософського осмислення, зняття всіх її позитивних ціннісних інтенцій.

Хоча релігійність завжди духовна, але не всяка духовність релігійна. Типів духовності безліч і їх градація може йти у нескінченність в силу нескінченних можливостей духовної самореалізації особистості. Щоб не йти до «дурної нескінченності» безсистемного перерахування типів духовності, спробуємо здійснити їх класифікацію. Запропонована класифікація типів духовності не претендує на вичерпну повноту і «істину в останній інстанції», а є лише спробою якось систематизувати типи духовності. Зрозуміло, ця класифікація може розвиватися і змінюватися в подальших дослідженнях, більш того, в основу її закладено принцип розвитку і вдосконалення. Підставою для такої класифікації вибираються домінуючі цінності, які, виходячи з розуміння природи людини як біосоціодуховної, можна розбити на три великі групи: матеріальні, соціальні та духовні.

Домінанта на матеріальні цінності призводить до підпорядкування всієї життєдіяльності особистості творчості в матеріальній сфері. Часто має місце заперечення наявності духовності у людей, які зосереджують свою увагу на матеріальній сфері, огульно відносячи їх до накопичувачів матеріальних благ, міщан, користолюбців і т.п. Однак наявність матеріальної домінанти не тільки

не виключає духовність, а є закономірним її проявом у суспільстві зі слабо розвиненою економікою або в суспільстві, в якому існує різка диспропорція в розподілі матеріальних благ, де співіснують багатство, розкіш і бідність, убогість, коли людина змушена для збереження свого біологічного існування зосереджувати свої інтенції саме на матеріальній сфері. Прикладом може бути особистість-трудівник, який прагне до самореалізації свого «Я» у творчій праці для зростання матеріального виробництва, що веде до задоволення його матеріальних потреб.

Наявність матеріальної домінанти зовсім не виключає інших ціннісних інтенцій і ситуативних домінант в тієї мірі, в якій вони сприяють максимальному задоволенню домінуючих матеріальних потреб. Не виключає ця домінанта і любов до Іншого, і чим більше ця любов, тим сильніше прагнення особистості до принесення блага в матеріальній сфері для задоволення матеріальних потреб не тільки своїх, але і для Іншого, улюбленого ним «Ти», інших людей. Для такої особистості праця як виробництво матеріальних благ є першою життєвою потребою, всі інші підпорядковуються їй. Умовно можна назвати таку духовність трудовою.

Набагато ширше спектр можливих проявів духовності особистості при наявності соціальної домінанти, тобто орієнтації на норми, цінності суспільства і соціальних спільнот. Особливо слід зазначити, що типологія духовності за соціальною домінантою часто носить ситуативний характер, тобто в різні періоди життєдіяльності особистості проявляються ті чи інші соціальні домінанти.

Передусім тут треба виділити національну духовність (українську, російську, італійську, японську, американську і т.д. духовність), де домінують національні цінності. Ігнорування важливої ролі національних цінностей у життєдіяльності особистості, приниження її національної гідності веде до прагнення особистості компенсувати це шляхом націоналізму, який не визнає право на творчість і свободу інших націй, їхню національну самоцінність, абсолютизує свою самоцінність на шкоду іншим, свою свободу, ігноруючи волю інших, що часто призводить до перетворення свободи на анархію, до національного відчуження і навіть конфліктів між особистостями і націями, що ми і спостерігаємо, на превеликий жаль, сьогодні в світі.

Домінанта на станові і класові цінності призводить до появи станової і класової духовності (аристократична, лицарська, дворянська, буржуазна духовність, духовність раба, селянина, робітника, інтелігенції і т.д.). Традиційно, кажучи про духовність як прагнення до вищих цінностей, які бачилися переважно в духовному виробництві, розглядалася духовність правлячого класу, який має можливість до здійснення цього прагнення, наприклад, аристократична, дворянська духовність. Однак, такий погляд є одностороннім, «класовим», а не загальнолюдським підходом до особистості та її духовності. Хіба раб, що має почуття власної гідності, що бореться за свою свободу, за можливість самореалізації і творчості не має духовності? І хіба має духовність пересичений аристократ, що втратив своє «Я» в станових нормах, ні

до чого не прагне і пасивно існує? Кожен з цих типів духовності вимагає всебічного вивчення та аналізу.

Щодо типології духовності по духовній домінанті, то спектр її йде в нескінченність, як у нескінченність йдуть потенції і інтенції духу особистості, її «Я».

Можна розвивати цю типологію в напрямку вищих для людини цінностей: Істини, Добра, Краси, Людини, Бога, Ноосфери, Універсуму і отримати теоретичну, етичну, естетичну, загальнолюдську, релігійну, планетарну і всесвітню духовність.

Можна розглядати її як модифікацію способів утвердження свого «Я» в суспільстві і в результаті отримати наступні основні, на мій погляд, типи духовності особистості:

- Егоцентрична духовність: «Я-в-Я», замикання «Я» всередині себе для збереження свого «Я». Виникає, як правило, у відповідь на нерозуміння, неприйняття і навіть заперечення її «Я», ціннісних інтенцій її особистісного буття індивідами і суспільством. Діяльність її носить благий творчий характер і орієнтована не на «Я», а на можливого розуміючого іншого («Ти», суспільство, людство).

- Персоналістична духовність: «Я-для-Ти», бачення в «Ти» інобуття «Я», усвідомлення цінності «Я» і «Ти», прагнення до благої діяльності для «Ти» і тим самим для «Я». Її модус – альтруїстична духовність: «Я-в-Ти», діяльність «Я» на благо «Ти», навіть всупереч благу «Я», заснована на безкорисливості. Слід зазначити, що істинна духовність завжди безкорислива, але вона є лише ідеалом для реальної духовності. У реальності ж безкорисливість проявляється найбільш повно в альтруїстичному типі духовності, в інших же типах має місце лише прагнення до неї, що досягається в різних обставинах в різних ступенях. Уявляється, що повсюдний «голий» альтруїзм у корисливому суспільстві є утопія, що прирікає особистість або на самотність, або на роль «ідіота». Більш реалістичною є точка зору В.Г. Федотової, яка вважає, що в сучасному суспільстві єдино розумним способом вирішення проблем і конфліктів є гідний компроміс [8, с. 43], що передбачає іноді, на мій погляд, «користь на благо». Більш того, не можна не погодитися з точкою зору В.Т. Єфімова, що виживання як окремої особистості, так і всього людського роду можливе лише при егоальтруїстичній взаємодії людей [4].

- Аскетична духовність: «Я-для-ідеї», позбавлення себе всіх життєвих благ в ім'я здійснення вищої абстрактної ідеї. Її модуси – революційна і лжемарксистська духовність, що прирікає особистість в ім'я абстрактної ідеї комунізму на нестатки та страждання (чудово це показано А. Платоновим у його повісті «Котлован»).

Можливі й інші способи типологізації духовності особистості з духовною домінантою.

Розвиток духовності особистості в реальній дійсності є суперечливим процесом, у ході якого може втрачатися цілісність особистості, відбувається зміщення її ціннісних домінант, що веде до появи різних типів духовності.

Однак, по-перше, головні ознаки духовності особистості присутні завжди у всіх типах, це: 1) усвідомлення *свого* «Я», 2) рефлексія, 3) усвідомлення цінності «Я» і «не-Я» як *своїї* цінності, 4) самотрансценденція, 5) прагнення до благої творчої діяльності і свободи. По-друге, як би не зсувалася домінанта духовності особистості, духовна особистість завжди прагне до вічних цінностей, до діяльності на благо людства і протиріччя реальній дійсності не послаблюють, а лише зміцнюють у неї це прагнення. Прагнення до діяльності на благо людства, зведене до абсолюту, у певних обставинах може отримати свою викривлену форму як прагнення особистості до злиття з людством в сенсі увічнення себе в пам'яті людства шляхом будь-якої діяльності, що сприяє утвердженню сінонімізації «Я = людство!», що веде до нехтування всіх інших сфер «не-Я», які стають «нижче» «Я».

Особистість, зберігаючи основні ознаки духовності: усвідомлення свого «Я», рефлексію, самотрансценденцію, усвідомлення цінності «Я», ціннісну інтенцію, прагнення до творчої діяльності та свободі, заперечує цінність іншого: «Ти» і інших сфер «не-Я». У результаті її прагнення до творчості і свободи стає прагненням до творчості і волі «Я», але не «Ти», який нею розглядається як безликий Інший. При цьому не тільки ігнорується сумісна творчість і свобода, але й пригнічується творчість і свобода Іншого, «Я» Іншого.

Така перекручена духовність є модифікацією егоцентричного типу духовності. Але якщо для останньої характерне прагнення до творчості «Я», орієнтованого на *можливого* «не-Я», то у її викривленій формі – творчість особистості – благо лише для «Я», *всупереч* «не-Я». Причому благо для «Я» коїться за всяку ціну, приносячи на вівтар «Я» будь-які жертви «не-Я»: культуру (для увічнення свого «Я» Герострат спалив храм Артеміди Ефеської, який вважався одним з семи чудес світу), людей і навіть дітей (війни для завоювання світу, розв'язані Наполеоном, Гітлером, і супутні їм жорстокості, репресії Сталіна, які не щадили ані друзів, ані однодумців, ані, навіть, дітей, жінок і людей похилого віку).

Ця духовність носить не творчий, а руйнівний характер, будучи геростратовою духовністю. Прагнення ж особистостей, що володіють геростратовою духовністю, до особистого блага «Я» всупереч благу «не-Я» веде до перетворення блага для «Я» на його антипод і увічнення цих особистостей відбувається як увічнення їхнього неблагого, злого «Я», їхнього геростратового духу, що проклінається людством у віках.

Зроблений аналіз типів духовності показує, наскільки суперечливий і багатоаспектний, багатогранний цей феномен, яке багатолике «Я» особистості та її дух, який широкий спектр намірів особистості від прагнення до абсолютного блага для всіх сфер «не-Я» при другодомінантності до прагнення особистості до блага свого «Я» всупереч «не-Я» при самодомінантності. Але від істинної до геростратової духовності особистість завжди зберігає своє «Я» і прагнення до його трансцендування, творчу інтенцію. Втрата цього прагнення є загибель духу особистості, яка веде до болотного існування останньої і, в

кінцевому підсумку, до знеособлення її. Який би не був страшний характер прагнення духу особистості, як наприклад у геростратової духовності, ще страшніша відсутність будь-якого прагнення, пасивність, байдужість, животіння в світі, бо все найстрашніше твориться за підтримкою байдужих. «Не бійся ворогів – у гіршому випадку вони можуть тебе вбити. Не бійся друзів – у гіршому випадку вони можуть тебе зрадити. Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують, але тільки з їхньої мовчазної згоди існує на землі зрада та вбивство», – писав Роберт Еберхардт, який глибоко усвідомив небезпеку байдужості [цит. за: 9, с. 243].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Духовність завжди пов'язана з прагненням особистості до збереження та утвердження свого «Я» у світі, «будівництва» свого буття – особистісного буття в інше-бутті шляхом спів-причетності, спів-участі, взаємодії з ним, що передбачає трансцендування «Я», постійний вихід особистості за межі свого «Я» в «не-Я», яке веде не до збіднення, а до збагачення «Я». Духовність є безперервний процес самовдосконалення та самореалізації.

Духовність як творча інтенція особистісного буття проявляється в постійному прагненні до творення блага, їй чуже насильство, руйнування, бо *насильство над інше-буттям, визнаним своїм, є насильство над своїм буттям*. Однак реалізація цього прагнення носить суперечливий характер, відбиваючи протиріччя в розвитку суспільства і самої особистості, громадського та особистого буття, що призводить до зміни ієрархії цінностей особистості, зміщення її домінанти, розщеплення її цілісності. В результаті виникають різні типи духовності.

Поряд з різними типами духовності і істинною духовністю, до якої реальна духовність прагне як до ідеалу, існують викривлені форми духовності, наприклад, зла, руйнівна, геростратова духовність, в якій особистість, усвідомлюючи своє «Я» і його цінність, цінність своєї свободи і творчості заперечує їх у Іншого, бачить в іншому засіб для реалізації своїх цілей. Але, хоча вона представляє собою викривлену форму духовності, духовність такої особистості не втрачається, бо зберігаються головні її ознаки: своє «Я», прагнення до самотрансценденції, творчості і свободи.

Втрата духовності – бездуховність – це втрата духу особистості, що полягає у втраті будь-якого прагнення, свого «Я» (розчиненні «Я» в «Ми»), прагнення до творчості і свободи. Пасивність, абулія, стадне існування, бездуховна рівність, панування сірості – ознаки бездуховності, яка веде до знеособлення і, врешті-решт, до обезлюднення людини, яка деградує від духовної до «натуральної людини» (В. Солов'йов), або так і не піднімається (і що найстрашніше, і гадки не має про те) від натуральної до духовної.

Натуралізація людини, що спостерігається особливо явно в сучасному світі, веде до загрози апокаліпсису людства. Порятунку людства можливий лише шляхом набуття людиною духу і духовності, одухотворення тварності, усвідомлення цінності свого *унікального* «Я» і «не-Я» як *своєї цінності*, як свого інше-буття, що породжує «Я» і створюється ним, усвідомлення *органічної*

єдності всього існуючого на Землі і в Космосі. Бо все добро і зло виходить з «Я», духу особистості і доля людства залежить від того, яка духовність переможе – справжня чи геростратова. Торжество першої веде до творчості блага, творчості особистостей, торжество другої – до деградації особистості, знеособлення, охолоїзації населення, царства зла і насильства. Бути чи не бути людству – це питання про те, бути чи не бути істинної духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги святого письма Старого і Нового заповіту ; [пер. з давньоєвр. й грец.]. — М. : Видання Московського Патріархата, 1988. — 1530 с.
2. Бонхеффер Д. Сопротивление и покорность / Д. Бонхеффер // Вопросы философии. — 1989. — № 10. — С. 114—167.
3. Бонхеффер Д. Сопротивление и покорность (продолжение) / Д. Бонхеффер // Вопросы философии. — 1989. — № 11. — С. 90—162.
4. Ефимов В.Т. Эгоистический альтруизм / В.Т. Ефимов // Философские науки. — 1990. — № 5. — С. 32—39.
5. Моэм С. Луна и грош. Театр. Рассказы / С.Моэм; пер. с англ. Н. Манн и Г. Островский. — М. : Правда, 1983. — 576 с.
6. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття / І.В. Степаненко — Харків: ОВС, 2002. — 256 с.
7. Федотова В.Г. Духовность как фактор перестройки / В.Г. Федотова // Вопросы философии. — 1987. — № 3. — С. 11—28.
8. Федотова В.Г. Цена прогресса / В.Г. Федотова. — М. : Знание, 1988. — 63 с.
9. Ясенский Б.Я. Жгу Париж. Главный виновник / Заговор равнодушных / Б.Я. Ясенский — М. : Правда, 1986. — 496 с.